

KERKORAAL

dilectae meae ad me quia tempus erat ut epuleris in convivio meo cum fratribus meis. **Re** Laudate

P Gloriam sanctorum in unum. **Ps** Gloriam & honorem toto regno dedit. **A** et contempsit eum super populum suum. **Ps** multum.

Re **V**alde honorandus erat beatus Iheronimus qui super peccatis domini in cenam recubans cunctis in cruce mactem vitam suam in commendam dedit. **Ps** Niteo era datus ad domino uaque in acercentos magis dilectus cunctis. **Re** Nullum de consueptum ac seruum meum et ponam ac sicua signaculum in conspectu meo quoniam ego datus diuicia dominus. **Ps** Ego fidei usque ad mortem et dabo tibi coronam uitae quoniam. **Re** Qui uicere faciam illum columbarum in amplexu meo dicit dominus et scribam super eum nomen meum et nomen eius in aeternis nominis Iherusalem. **Ps** Vincere dabo tibi et designabo quod era in paradiso dei mei. **Re** **V**icere discipulus qui ad amonium peribit datus et scripsit haec et scimus quia uerum est acramentum melius. **Ps** Fluctu euangelii de ipso facto dominici peccatis fontem potuerit datus. **Ps** Gloria patri & filio & spiritui sancto. **A** amen. **In II** nece. **A** Expandens manus uas addam dilectionis uas ad conuictum animum semper et tuas uas quia me dicit natus. **A** domine laetificas ad datus epulas in uita te scilicet quod gratias corde meo deinde erubam. **P** **C**apitulum tibi Gloria tibi laus et honor. **A** **P**ropat in capite uas laus euangelii et audire conuenit.

KERKORAAL

Verschijnt 5 keer per jaar
Jaargang 2 - september 1977

Contactorgaan van de "Amici Cantus Gregoriani".
Tijdschrift voor Gregoriaans.

Redactie: Johan van Hout, Rens van de Laar, Jos Leenen
Silvère van Lieshout, Jozef van Ommeren.

Redactie en Administratie: Havenweg 2, Aarle-Rixtel
Tel. 04928-1512

Druk: Drukkerij "Aarle-Rixtel b.v." te Aarle-Rixtel

- 0 - 0 - 0 - 0 - 0 - 0 - 0 -

De "Amici Cantus Gregoriani" is een kring van mensen die zich verbonden weet met het Gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende financiële bijdrage de verschijning van dit tijdschrift alsmede andere op het Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk maakt.

Inlichtingen op het redactieadres.

INHOUD

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG, Redactie.....	1-2
RADIO-OPNAME ST. JOZEFKOOR, Jos Leenen.....	3
SEMIOLOGIE VAN HET GREGORIAANS II, S.J.M. van Lieshout	4
TEKENEN OF SYMBOLEN IN ONZE LITURGIE, Pastor Koomen...	9
BEGELEIDEN VAN HET ORGEL BIJ HET GREGORIAANS,.....	
J.E.M. van Ommeren	10

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG

MOZARABISCHE NOTATIE UIT AQUITANIË

Londen, Brits Museum, add. 30850.- Antifonale van het Officie afkomstig van de abdij van San Domingo de Silos, Xlle eeuw.

Fo 29v: Responsorie van het Officie van Sint Jan, evangelist.

Volgens een goede gewoonte in Spanje, geeft een kruis het begin aan van de responsories en de verzen ervan, evenals het begin van de antifonen, of een totale scheiding tussen twee Officies. In dit gedeelte van het handschrift, gaat het kruis vergezeld van een b voor het begin van de verzen van het Responsorie.

De schrijfwijze van de muziek bewaart de gewoonten van de voorafgaande eeuwen. De vorm van de neumen laat een grote gelijkenis zien met hetgeen wij kennen van andere westelijke streken, en het toenemend aantal afzonderlijke punten herinnert meer en meer aan de notatie uit Aquitanië, waar men dit eveneens terug vindt bij het teken voor de vloeinoten. Deze verwantschap uit Aquitanië verwondert niets, als men denkt aan de relaties van Spanje met de landen er omheen ten tijde van de Requisitie. Deze verbindingen kunnen verklaren hoe er enkele botsingen zijn ontstaan met de Franse of Italiaanse notaties, hoewel Catalonië als "bufferstaat" heeft kunnen dienen.

Het voornaamste feit is de rol gespeeld door de monniken, vooral door de orde van Cluny, later door Citeaux, in de geschiedenis van de katholieke koninkrijken. Zij hebben in het bijzonder bijgedragen tot de reorganisatie van landen, tot de liturgische revolutie die de Romaans-Frankische ritus in de plaats stelde van de Spaanse ritus, tot de ontwikkeling van de muzieknotatie die lijkt op de Aquitaanse notatie alvorens over te gaan tot de kwadraatnotatie. Ons manuscript getuigt van deze feiten; het bezigt nog de Mozarabische notatie, is niet zonder vreemde invloeden uit andere landen, en de liturgie ervan, die helemaal uit de kloosters van Cluny komt, laat slechts weinig heel van de echte Spaanse stukken.

RADIO-OPNAME ST. JOZEFKOOR

De Nos zendt iedere zondagmorgen om 10 uur "Musica Religiosa" uit, een programma met religieuze muziek, passend bij de zondag van het kerkelijk jaar. De Dienst Radio Programma van de Nos heeft het St. Jozefkoor gevraagd om voor de 23^e zondag na Pinksteren de wisselende Gregoriaanse gezangen te verzorgen, aangevuld met asperges-me, de vaste gezangen van de XI mis en de credo III. Na een lange periode, waarin we wat betreft de radio gezwezen hebben - vroeger verzorgden de St. Jozefzangertjes regelmatig het ziekenlof en was ook het herenkoor menigmaal te horen - is het voor ons een eer gevraagd te worden voor deze uitzending.

Eind oktober zullen in Helmond de opnamen gemaakt worden.

Jos Leenen.

SEMIOLOGIE VAN HET GREGORIAANS II

Dom Eugène Cardine

Professor à l'Institut Pontifical
de Musique Sacrée à Rome.

3) DE HANDSCHRIFTEN

a. Sint-Gallen

De handschriften van Sint-Gallen, een beroemde abdij in Zwitserland, lijken het grootste aantal verschillende neumatische tekens te bieden. Omdat deze handschriften in grote getalen zijn bewaard gebleven, zijn zij een imposante getuigenis die zich kenmerkt door een grote onderlinge samenhang tussen de diverse handschriften. Voor wie zich wil verdiepen in de Gregoriaanse wereld, is een studie van de Sint-Gallische notatie onontbeerlijk.

De belangrijkste bronnen zijn:

- Sint-Gallen 359, Cantatorium van St.-Gallen uit het begin van de tiende eeuw. Het is het oudste, het volmaakste en het meest eksakte van de handschriften uit de school van Sint-Gallen. Het geeft alleen maar stukken voor de solist: Graduale, Alleluia en Tractus.
- Einsiedeln. I2I, Graduale van St.-Gallen, elfde eeuw. Dit is het belangrijkste van de handschriften die compleet zijn: het geeft namelijk naast de stukken voor de solist de antifonen van Introïtus, Offertorium en Communio. Bovendien is het rijk aan veelbetekende lettertjes.
- Bamberg, Staatsbibl. lit.6. Graduale van St.-Emmeran van Ratisbonne, geschreven omstreeks het jaar 1000. Men komt er een opmerkelijk gebruik tegen van épisema's.
- Sint-Gallen 339, Graduale van St-Gallen, elfde eeuw.

- Sint- Gallen 390-39I, Antifonale van B. Hartker, monnik van St- Gallen, die het schreef omstreeks het jaar 1000. Het is waarschijnlijk het beste handschrift voor de studie van de gezangen van het Officie.

b. Andere families

Om de bestudeerde zaken goed toe te kunnen lichten, zullen we eveneens een beroep doen op enkele handschriften van andere families.

- Laon 239, Graduale geschreven rond 930 in de omgeving van de stad. De jongste studies hebben de wel haast unieke waarde van dit handschrift op het gebied van ritmiek aan het licht gebracht.

- Chartres 47, Graduale, tiende eeuw. In de Bretonse notatie geschreven, geeft het tal van ritmische aanduidingen.

- Montpellier. Bibl. van de medische fakulteit, H. 159, Graduale, elfde eeuw. Dit werd gebruikt in Dijon bij het muziekonderricht. Het bevat een dubbele notatie: neumatisch en alfabetisch

- Bénévent, Bibl. Cap., VI 34. Graduale, elfde tot twaalfde eeuw. Geschreven op lijnen in scherpe piekjes heeft het veel gelijkenis met een grafiek. Vooral voor de ontcijfering van melodieën is dit handschrift zeer waardevol.

- Parijs, B.N. Lat.903, Graduale van St-Yrieix, elfde eeuw. Dit is belangrijk voor de Aquitaanse traditie (zuidelijk Frankrijk en Spanje).

OVERZICHT van de NEUMATISCHE TEKENS van SINT-GALLEN

tekens die de beweging in de melodie aangeven		namen	grond- vorm.	afwijkingen door				tekens die een bijzonderheid aangeven op het vlak van		
				toevoeging		verandering		de melodie	de uitspraak	
				van letters	van épisema's	van de loop	van de groepering		Liquescens	
									verruimend	verkleinend
			a	b	c	d	e	f	g	h
1	Virga	/								
2	punctum et tractulus	· -								
3	clivis	^								
4	pes	✓								
5	porrectus	~								
6	torculus	o								
7	climacus	^								
8	scandicus	(/)								
9	porrectus flexus	~								
10	pes subpunctis	·								
11	scandicus flexus	·								
12	torculus resupinus	~								
een toonhoogte betreffende	13	apostropha	[]		[2]	[2]			[]	
	14	distropha	[]	[2 x]	[2]				[]	
	15	tristropha	[]	[2 x]	[2]				[]	
	16	trigon	[]			[]			[]	[]
	17	bivirga et trivirga	[]						[]	[]
tekens die samen trekking betreffen	18	pressus	[]	[]	[]				[]	[]
	19	virgastrata	[]	[]	[]				[]	[]
	20	oriscus	[]	[]	[]				[]	[]
	21	salicus	[]	[]	[]				[]	[]
	22	pes quassus	[]	[]	[]				[]	[]
	23	quilisma	[]	[]	[]				[]	[]
	24	pes stratus	[]	[]	[]				[]	[]

Tussen de haken vindt men de neumatiscche vormen die slechts voorkomen "in samenstelling";

4) VERKLARING BIJ: "OVERZICHT VAN DE NEUMATISCHE TEKENS VAN SINT-GALLEN"

De ordening in dit overzicht is tweeledig:

I^o v e r t i k a a l : een verdeling in drieën
korrespondeert met de gebruikte onderscheidingstekens:

- aksenthoudende tekens : I - I2;
- aanhalingstekens: I3 - I6 (het teken I7, alhoewel gevormd door een reeks accent aigu tekens, is hier geplaatst vanwege het unissono karakter);
- gegolfde tekens van samentrekking: I8 - 22, en het quilisma: 23, afgeleid van het vraagteken. Wat betreft de pes stratus, 24, hij blijft een beetje afzijdig zoals men verderop zal zien.

2° h o r i z o n t a a l : naast de eenvoudige tekens of grondvormen (a), staan tekens die afwijken door diverse wijzingen in de schrijfwijze of door toevoegingen, die zeker ook konsekwenties hebben voor het ritme (b,c,d,e,). Verder nog tekens ter verduidelijking van melodie (f) of uitspraak (g,h).

Het belangrijkste gedeelte van het overzicht is dat wat gevormd wordt door de kolommen b,c,d en e, en dan vooral in de ontdekking van wat deze tekens voor zin hebben. Het is dan ook te danken aan de "letters" (b) die verklaard zijn door Notker (+ 9I2) dat men de betekenis van épisema's (c), en hoekig, kronkelig en breed (d) geschreven vormen heeft kunnen herleiden, en dat men niet in de laatste plaats de waarde van de "neumen-coupures" heeft onderkend (e).

Het is praktisch onmogelijk, en trouwens ook nutteloos, alle ingewikkelde vormen van neumen ten tonele te voeren die in de handschriften van Sint-Gallen voorkomen. De tekens die in het overzicht zijn aangegeven, zijn ruimschoots voldoende om aan te geven wat het notatiesysteem van St-Gallen behelst, en om er een ordening in aan te brengen. Het belangrijkste is het indelen, de klassifikatie van tekens, die, zonder te kunnen beantwoorden aan een volstrekte logika, echter een voldoende helder beeld geven van het opmerkelijke werk van de eerste kopiisten.

Tijdens de studie zal het begrip en de kennis omtrent de neumatische tekens langzaam toenemen als we ze elk afzonderlijk zullen bestuderen. Pas na de studie zal het mogelijk zijn de neum zelf te definiëren. Maar nu moeten we al wel een onderscheid maken tussen: een teken "alleen" op één lettergreep, en hetzelfde teken "in samenstelling", dat wil zeggen één met de andere tekens op die lettergreep. Een teken wat alleen staat is een neum; in samenstelling is het slechts een neumatisch element.

S.J.M. van Lieshout
(wordt vervolgd)

TEKENEN OF SYMBOLEN IN ONZE LITURGIE.

De gewone manier van de mensen om te kennen te geven wat zij denken of voelen is de taal. Toch schiet de taal dikwijls te kort. We kunnen niet alles zeggen. We kunnen vaak niet te kennen geven met woorden wat we voelen. Zo zijn er in ons leven veel tekenen of symbolen gegroeid die ons veel duidelijker zijn en ons veel meer zeggen als woorden. Deze tekenen houden vaak een hele gevoelswaarde in. Zo weten we dat de kleur "rood" gevaar betekent. We stoppen, we kijken rond, we zijn op onze hoede. De kleur rood zegt ons veel meer als het woordje "gevaar".

Zo zijn er talloze tekens in ons gewone leven, die ons veel meer als woorden een heel begrip uitdrukken. Zo is het ook in ons geloofsleven. We maken in onze liturgie gebruik van tekenen die ons veel beter helpen uitdrukken wat woorden zouden kunnen zeggen. De voornaamste tekens of symbolen die we in onze liturgie gebruiken zijn de sacramentele tekenen. Hiervoor zijn als teken gekozen elementaire dingen van ons bestaan. Daarin wordt God, Christus, de Kerk, zichtbaar. Water, wijn, zalf, aanraken met handen, ja-zeggen, schuldbekennen, enzovoort. Ze zijn ons erg nabij en eenvoudig. Juist tekenen van ons dagelijks bestaan worden tekenen van Hem, Jezus van Nazareth, tekenen van de nieuwe schepping. Hun verband met de aardse dingen mag goed naar voren komen. Het gewone wordt een teken. Dopen is geen lichamelijk wassen, eucharistie is geen verzadiging van de maag. Bij het sacrament hoort altijd ook het zeggen van enkele woorden, kort en bondig. het geeft de vorm, gerichtheid en helderheid aan het gebaar. De gestalte van die tekenen ligt niet star vast. Zij is in de loop der eeuwen gegroeid en kan soms enigzins veranderen. Zinnvolle ceremonies breiden het teken uit, of juist wordt een kern geïsoleerd. Soms treden daarbij verschuivingen op. Dit kan, want het gaat niet om toverformules die pas werken als geen letter veranderd is. De kerk heeft deze tekenen behoed met trouw waarmee men doorgeeft wat geschonken is, maar ook met soepelheid waarmee men behandelt wat zinvol is.

BEGELEIDEN VAN HET ORGEL BIJ HET GREGORIAANS.

De instelling van de organist.

Voor het begeleiden van het Gregoriaans dient de organist geestelijk volkomen achter de doelstellingen van het Gregoriaans te staan, anders kan hij zich niet voor de volle honderd procent hiervoor geven.

De organist dient een goede en rustige houding te hebben en moet kunnen begrijpen, dat bij deze zang de techniek in dienst staat van een zéér hoge gedachte: De verering van God.

Hij stelt het orgel in dienst van het geloof.

Meestal vergeet men echter dat een orgel in de kerk bij uitstek het instrument kan zijn van gebed.

De organist kan door middel van het orgel zijn eigen gebed met behulp van zijn muzikaliteit tot uitdrukking brengen. Voor-tussen-en na de diensten kan hij zich uitleven op het orgel met muziek die aangepast is aan de aard van de desbetreffende dienst.

Interessant is het te constateren dat, meestal het niveau van het koor wat begeleid moet worden mede bepalend is voor een goede of minder goede begeleiding.

Bijvoorbeeld als een koor instaat is á Capella Gregoriaans te zingen, zal de begeleiding slechts het uiterste fundament behoeven te geven.

Het zal duidelijk zijn dat deze vorm van begeleiden door zijn soberheid al minder opvalt.

Dit in tegenstelling tot een koor wat zingt dankzij de begeleiding van het orgel. Wij stellen ons op het standpunt, dat Proprium (wisselende gezangen) indien enigszins mogelijk niet moet worden begeleid, om de volgende redenen.

Uit esthetisch oogpunt doet elke begeleiding afbreuk aan de verfijning en de intieme schoonheid van het vocaal gerichte Gregoriaans. Vanuit praktisch oogpunt zal de uitvoering van het koor door de begeleiding bemoeilijkt worden, wie begeleid wie?, het koor het orgel of het orgel het koor.

Waar het de volkszang betreft zal men tot een
compromie moeten komen, omdat men van het volk niet
die maten van specialisatie mag verwachten als van
een koor. Vandaar dat het in onze ogen aanbeveling
verdient om de volkszang altijd te begeleiden.
Een slechte begeleiding zal storend werken en een
goede begeleiding kenmerkt zich door het feit dat
ze nauwelijks opvalt.

J.E.M. van Ommeren.

